

С. І. Киреєв

Економіка перехідна

ЕКОНОМІКА ПЕРЕХІДНА – економіка, що знаходиться на стадії переходу від одного типу господарства до іншого. Е. п. також називають історично нетривалий відрізок часу, протягом якого здійснюється демонтаж адм.-команд. системи та формується цілісна система осн. інститутів [економіки ринкової](#). Перехід до ринк. економіки в Україні розпочався на поч. 1990-х рр. Осн. змістом цього процесу стала заміна системи, сформов. для обслуговування єдиного нар.-госп. комплексу СРСР, який функціонував на директивно-плановій основі, на цілісну нац. екон. систему, що функціонує на ринк. основі. Оскільки відбувалося переструктурування і створення нових форм розвитку, весь процес можна вважати трансформаційним. Розбудова ринк. соц.-екон. системи в усіх країнах із Е. п. викликала трансформац. спад виробництва, зниження рівня життя й ін. кризові явища. Глибина цього спаду передусім обумовлена вихід. умовами трансформації – цілим комплексом характеристик того чи ін. суспільства напередодні реформ. В Україні (як і в РФ та Білорусі) вихідні умови для переходу до ринк. економіки були менш сприятливими, ніж у країнах Центр.-Сх. Європи та Балтії. Міжнар. досвід ринк. реформування довів, що темпи його просування значно залежать від тривалості існування адм.-команд. системи у даній постсоціаліст. країні. На відміну від країн Центр.-Сх. Європи та Балтії, в яких адм.-планову систему встановлено лише у 1940-х рр., в Україні, особливо у її найбільш економічно розвинених Сх., Наддніпрян. і Пд. регіонах, вона проіснувала майже 70 р. (на поч. реформ два покоління українців не мали уявлення про ринк. економіку). При цьому рад. модель планово-розподіл. системи суттєво більш антиринк., ніж подібні нац. моделі, сформов. після 1945 у зх. сусідів України, зокрема Польщі чи Угорщині. Непідконтрол. рад. державі виробництвами залишалися тільки вип. спожив. товарів і надання послуг насел. тіньовим сектором. Оскільки їхня роль була незнач. (за розрахунками вітчизн. експертів – бл. 14 % наприкінці рад. періоду), а осн. система життєзабезпечення належала державі, криза й занепад офіційно визнаного господарства спричинили глибокий спад сусп. виробництва і погіршення життєвих умов переваж. частини населення. Це, у свою чергу, негативно вплинуло на формування серед. класу, малого та серед. бізнесу, покликаних відіграти важливу роль у трансформац. перетвореннях. Велике значення мав і розмір структур. диспропорцій та рівень милітаризації нар. господарства. В Україні 1990 перекіс у бік «виробництва засобів виробництва» досяг рекорд. рівня: питома вага товарів вироб.

призначення складала 63,9 % валового сусп. продукту й 69,5 % заг. обсягу пром. продукції. Унікал. роль відігравав ВПК – за деякими оцінками, на УРСР припадало 38 % ВПК СРСР, що більш ніж удвічі перевищувало її частку в насел. і нац. доході. Отже, виробництво в плановій економіці України занадто довго розвивалося при ігноруванні запитів спожив. ринку, що обумовило труднощі адаптації вітчизн. промисловості до ринк. умов. На поч. реформ склався високий рівень внутр. і зовн. макроекон. нерівноваги. Постій. дефіцит спожив. товарів та послуг обумовив формування у 1980-і рр. знач. грош. навісу, що генерував високу [інфляцію](#). Цей фактор, а також успадкована велика енерго- і матеріалоємність укр. продукції сформували критичну залежність від імпорту багатьох видів сировини й енергоносіїв, ціни на які в перші роки реформ стрімко зростали. Інфляція та непосил. тягар зовн. боргу не тільки серйозно ускладнили ринк. перетворення у 1990-і рр., але й відіграли вирішаль. роль в обранні Україною такої концепції проведення ринк. реформ, як т. зв. шокова терапія з притаманними їй пріоритет. аспектами в рамках кожного з блоків трансформац. заходів. В інституц. перетвореннях такими є роздержавлення і приватизація власності, в лібералізації – лібералізація цін, зовн.-екон. зв'язків та демонополізація економіки, в макростабілізації – фінанс. стабілізація монетар. методами. Їй також притаманний занадто високий рівень радикалізму в руйнуванні колиш. екон. системи. Незважаючи на всі негаразди, у процесі десятиріч. реформування економіки в Україні розв'язано низку важливих проблем.

Укр. реформатори ліквідували механізм планового упр. економікою та водночас розпочали формування ринк. інфраструктури, створення адекват. ринк. економіці механізмів встановлення госп. зв'язків. Даний процес включав у себе формування ринків товарів, робочої сили, капіталу і нерухомості. Нині склався ринок товарів та послуг вироб. і спожив. призначення, учасниками якого є держ. підприємства й приватні фірми з вітчизн. та іноз. капіталом. Держава перетворилася на одного з учасників ринку, внаслідок лібералізації суттєво скоротився перерозподіл ресурсів через держ. бюджет. У її рамках шляхом зняття обмежень на рух товарів на внутр. ринку і держ. регулювання природ. монополій здійснено демонополізацію економіки та стимулювання конкуренції. Широке проникнення імпорту. товарів послабило позиції деяких вітчизн. монополістів. Лібералізація цін розповсюдилася на переважну більшість товарів і послуг, внаслідок чого усунуто колиш. дефіцит товарів і послуг вироб. та спожив. призначення. Завдяки їй відбулося й формування відкритої економіки, яке передбачало активне використання конкурент. переваг, що мала Україна. Вітчизн. економіка втратила характер [автаркції](#), внаслідок чого на неї почали значно впливати процеси у світ. економіці. Разом з тим, Україна посіла у міжнар. поділі праці вкрай не вигідне місце експортера сировини та напівфабрикатів. Стрижнем ринк. реформ стала приватизація, спрямована на відтворення ринк. системи. Перебудова відносин власності здійснювалася за рахунок створення нових приват. або колектив. підприємств (переважно у сфері малого і серед. бізнесу) та у результаті зміни характеру власності через

передачу чи продаж на різних умовах держ. власності екон. суб'єктам з метою формування широкого прошарку приват. власників, підвищення ефективності госп. діяльності підприємств, створення конкурент. середовища й сприяння демонополізації економіки. Важливе значення мала макроекон. (фінанс.) стабілізація та поновлення сталого екон. зростання, оскільки ВВП скоротився на 3/5, ще більше криза вразила с. госп-во та виробництво товарів широкого вжитку. Політика макроекон. стабілізації передбачала насамперед приборкання інфляції, що перетворилася на [гіперінфляцію](#) через помилки перших років перетворень. Так, 1992 надходження до держ. бюджету України становили 643,8, видатки – 1 513,2 млрд крб, 1993 – відповідно 27 096,8 і 37 306,0 млрд крб. Лише 2000 надходження перевищили видатки (співвідношення склало 1 : 0,98). Водночас відбувалася перебудова галуз. структури нац. економіки у напрямку випереджаючого розвитку виробництва продукції, що користується платоспромож. попитом на внутр. і зовн. ринках, та згортання неефектив. галузей. Вона здійснювалася при стихій. зростанні питомої ваги металург. комплексу, хімії мінерал. добрив і спаді решти галузей. Згодом зрушення в напрямі ринк. трансформації створили сприятливі умови для макроекон. стабілізації, зокрема уповільнення спаду виробництва, зменшення бюджет. дефіциту; досягнуто віднос. рівноваги на спожив. ринку, а послідовна грош. та антиінфляц. політика дала змогу вийти на такі рівні річної та місяч. інфляції, що не перешкоджали екон. активності, прискореній інвестиц. і кредит. діяльності, нормалізації процесів відтворення осн. капіталу та ВВП загалом. У такий спосіб у 1990-і рр. створ. базові організац. і правові інститути ринк. економіки, проведено приватизацію переваж. частини великих і майже усіх дрібних та серед. підприємств промисловості, будівництва й торгівлі. Україна просунулася далеко вперед шляхом лібералізації економіки, приватизації та роздержавлення, формування ринк. інфраструктури. На поч. 2007 США та ЄС визнали її країною з ринк. економікою.

Рекомендована література

1. Народне господарство України у 1991 році: Статист. щоріч. К., 1992;
2. Зрушення до ринкової економіки. Реформи в Україні: погляд зсередини. К., 1997;
3. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи). К., 1999;
4. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання. Х., 2000;
5. Переходный период: анализ и уроки первого десятилетия для стран Восточной Европы и бывшего Советского Союза. Исследование Всемирного банка. Москва, 2002;
6. Перехідна економіка. К., 2003.

Бібліографічний опис:

Економіка перехідна / С. І. Киреєв // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18735>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).